

OSOBNI GRIJEH I GRIJEH GRUPE

Dr. Vjekoslav BAJSIĆ

Prije nego li se uputimo u sam predmet teme, tj. u razmatranje odnosa između pojedinca i grupe, mogućih manjaka i slabosti u tim odnosima, izvora unutarnjih teškoća, želio bih dati neka metodička upozorenja. Kad je ovdje riječ o nekom pojedincu, o nekoj grupi, o nekoj zajednici, očito je da tema u prvom redu smjera prema razmatranju tih datosti u Crkvi, jer nam je to glavni posao na ovom svećeničkom tjednu. Zato bih želio da se prisjetimo na to da je Crkva neka zajednica, neko društvo ljudi, ali također na to da se sastoji od božanskog i od ljudskog elementa, kako se to uvijek naglašava kad je riječ o raznim nedostacima i propustima koji se javljaju unutar Crkve. Božansko u Crkvi predmet je teologije, i kako je taj elemenat za Crkvu normativan, obrađuju se takve teme često i opširno. Razmatranjem »čisto ljudskog elementa« bavimo se naprotiv vrlo površno i nerado, jer nam predložuje sliku naših slabosti, bojeći se uz to da nam Crkva ne ispadne previše ovostrana i ljudska.

No milost ne ruši narav, nego je pretpostavlja, i to sa svim njezinim nedostacima. Crkva je zato uz objavu koristila tamo od starine i svaku naravnu spoznaju o čovjeku želeći tako unijeti više svjetla u cjelokupnu sliku čovjeka i njegova djelovanja. Govoreći o pojedincu, uvažavala je i ono što su filozofi iznosili o njegovoj spiritualnosti, o animalnosti, o temperamentima, razdiobi i funkciji duševnih snaga itd. U novije doba, međutim, znanosti o čovjeku, pogotovo o njegovu društvenom biću, vrlo su uznapredovale donoseći obilje podataka kojih ranije nismo posjedovali, tako da su nam od vrlo velike pomoći pri razumijevanju čovjeka i njegove društvene djelatnosti. Mislim da danas ne bismo smjeli zanemarivati te podatke samo zato što su nešto novo i što promatraju čovjeka iz prostora u kojem se možda još nevjeste krećemo.

To sve govorim zato što za razliku od ostalih predavanja želim našu problematiku osvijetliti više s ove ljudske, iskustvene strane. Nije, dakle, riječ o tom da se teologija nadomjesti sociologijom ili psihologijom, nego se samo žele upotpuniti, ili možda popraviti, pojmovi i podaci koji su u cjelini tradiranja kršćanske kulture usko spleteni

s teologijom, ali često proizlaze iz nekadašnje manjkave profane spoznaje ljudskih datosti, pri čemu mnogi nisu svjesni ni njihove manjkavosti ni njihova neteološkog porijekla.

* * *

Grieh je prema kršćanskoj doktrini manjak nekog moralnog dobra u subjektu, manjak cjelovitosti moralnog čina, neka privacija, lišavanje. Zato se o njemu ne može govoriti razumljivo promatrajući ga u sebi samom, nego tek u odnosu prema dužnom dobru, manjak kojega upravo nazivamo grijehom. Tako nam je nužno poći od pozitivnih prikaza i analiza u smislu opisa strukturiranosti društvene dimenzije čovjeka, moralne cjelovitosti na tom području da bi se zatim na tom horizontu pokazalo što je manjak, grijeh, gdje su mu korjeni i odakle crpi svoje sokove. Budući da poredak kraljevstva Božjega nije »od ovoga svijeta«, to se moralna cjelovitost kršćanskog udruživanja, kršćanske zajednice proteže u svom idealu preko granica po naravi datoga. Kraljevstvo Božje nije samo neko mjesto gdje blaženici, oslobođeni kao blaženi svake frustracije i njezinih posljedica: nemira, agresije i laži, žive u sretnoj slozi i ljubavi, nego je nešto što već ovdje (kao kvasac) nastoji promijeniti u dubini čovjeka i njegovo ponašanje, dok je blaženstvo plod i posljedica takve po Božjoj milosti ostvarene nove ljudske i međuljudske egzistencije.

Polazeći od datosti religioznog, poglavito kršćanskog morala i od činjenice da je čovjek društveno biće, grijeh se može izraziti općenitom formulom kao manjak ili nedostatak u čovjekovu odnosu prema drugomu. Taj drugi će biti Bog ili bližnji, pojedinac ili pak neka zajednica, grupa, društvo, Crkva. Kad bismo čovjeka mogli misliti kao nešto posve osamljeno, posve okrenuto samo prema sebi, ne bi bilo moguće govoriti o nekim moralnim normama, a ni o grijehu.

Moral (etimološki: skup običaja) sadržava neka općevrijedna pravila kojih se pridržavaju članovi neke životne zajednice, nekoga društva u svojim međusobnim odnosima, u svom načinu ponašanja u dotičnoj sredini. Moral — uzet vrlo obuhvatno — konstitutivni je element svakog zajedništva, bila njegova pravila dana izričito, dekretirana putem nekog zakona, ili postojala u obliku neke samo po sebi razumljive predaje drevnih načina ponašanja. Tako uzeti moral neotuđiv je dio kulture neke zajednice, naroda i sl. ako ovdje pod kulturom mislimo cjelinu tipičnih oblika života nekog stanovništva uključivši duhovne strukture i vrednote koje je nose.

Govoreći o grijehu pojedinca i grijehu grupe (kako je to formulirano u zadanoj temi) ne namjeravamo dati neki katalog takvih mogućih grijeha, nego se posebno pozabaviti ponajprije uvjetovanostima odnosa između pojedinca i grupe, iz čega će se zatim vidjeti i njihove slabosti, pogotovo ako se postavi izričito pitanje o tom kako evanđelje zacrtava takve odnose u svjetlu onoga što danas znamo o uvjetovanostima između grupe ili zajednice i čovjeka pojedinca.

Čovjek uvijek dolazi iz neke zajednice, živi i umire u zajednici (Crkva ima također karakter zajednice u svom konkretnom ostvarenju) tako da govor o strukturi i mogućnostima odnosa između pojedinca

i zajednice u kojoj živi pogađa čovjeka u središtu njegove egzistencije. Zato je i razmatranje u vidu manjkavosti ili uspjelosti takvih odnosa od prvotne važnosti u smislu ostvarenja čovjeka. Gledati pojedinca zasebno ili pak društvo samo kao kvantitativnu sumu pojedinaca znači previdjeti nešto bitno u oblikovanju ljudskog života.

Zato se ni karakteristično ponašanje nekoga društva ne može misliti kao suma ponašanja pojedinaca, gdje bi zatim to njihovo ponašanje bilo jednostavan rezultat naravi što se u njima konkretizira i ostvaruje. Valja se prisjetiti da se pod naravi prema Aristotelu, vrlo često u previše pojednostavljenom obliku, misli ideja — u ovom slučaju čovjeka — koja, u sebi uvijek ista, noprima konkretan, materijalan oblik u pojedinom čovjeku, kao što se npr. ideja kokoši konkretizira u svakoj kokoši, ili kao što se u proizvodnji lončića u tvornici neki oblik zadan kalupom konkretizira u nekoj količini lima. Narav čovjeka — valja pripomenuti da suvremeni filozofi upozoravaju na neodređenost i mutnost toga pojma, te savjetuju da se izbjegava njegova upotreba (v. npr. Lalandeov »Vocabulaire technique et critique de la Philosophie« izd. Société française de philosophie) — društvena je i osobna narav, tako da je slika čovjeka kao pojedinačne kopije jednostavne opće ideje u nekim partikularnim prilikama neispravna, jer je ljudska osobna i međusobna stvarnost daleko zamršenija. Dok je npr. u mnogih životinja njihovo ponašanje uglavnom fiksirano nasljedstvom, čovjek je naprotiv što se toga tiče vrlo elastičan. Ptica će npr. znati graditi gnijezdo kad joj dođe vrijeme a da nikada nije vidjela kako se to radi. Čovjekovo ponašanje u konkretnim pojedinostima vrlo jako ovisi o utjecaju društva i njegove kulture tako da neki psiholozi misle da u njegovu ponašanju gotovo i ničesa nema što bi bilo već fiksirano i dano samim tim što je došao na ovaj svijet. Može se zato reći da se čovjek rađa samo s nekim općim tendencijama i potencijama, koje se tek u živom odnosu prema roditeljima, poglavito majci, prema sugrađanima i njihovu ponašanju konkretno definiraju te poprimaju takav oblik da čovjek može uspješno živjeti u nekom društvu i njegovoj kulturi a svojim se ponašanjem dobro uklopiti u zakone međusobnog djelovanja neke zajednice u kojoj živi; on naime uvijek živi u nekoj zajednici, u nekom društvu.

Čovjek se, dakle, ne uklapa u zajednicu jednostavno samim biološkim činom rađanja, nego tzv. socijalizacijom, tj. poprimanjem onih ideja, vrednota i okvira ponašanja s kojima i u kojima živi dotična zajednica. Ono što će čovjeka kasnije karakterizirati kao osobu s njegovim konkretnim težnjama i načinom ponašanja u nekom društvu rezultat je u prvom redu društvene okoline a ne proizlazi gotovo iz njegove biološke sfere. Zato su »majka« i »otac« u prvom redu sociološki, a ne biološki pojmovi. Biološki gledano otac i majka samo su prenosioci genetičke informacije, te dijete u svom biološkom fundusu nije rezultat njihovih osobnosti — inače ne bi trebalo nikakva odgoja — nego je u prvom redu rezultat slučajne igre kombinacija genetičkog materijala. Ako dijete odmah nakon rođenja predamo u ruke ljudima iz nekog drugog kulturnog kruga u kojemu će izrasti u čovjeka, njegovo kasnije ponašanje, jezik, nazor na svijet, vrednote bit će sasvim drukčiji, nego što bi bili da je odraslo i bilo odgajano u svojoj izvornoj

okolini. Te činjenice bi se bezuvjetno morale uvažavati želimo li ispravno shvatiti odnose čovjeka prema društvu u kojemu živi i njegovu ovisnost o tom društvu. Čini se, međutim, kao da previše važnosti pridajemo čovjekovoj biološkoj genezi, možda na osnovi neke tradicionalne vulgarne biologije ili genetike, gdje se smatralo da je dijete sa svim duhovnim izražajima jednostavna replika oca ili njegove »naravi«, kao »jabuka koja ne pada daleko od stabla«. Istina je većinom što se kaže: »Kakav otac takav sin« no razlog tomu nije u biološkom porijeklu, nego u odgojnoj, formativnoj snazi očeve prisutnosti u razvoju djeteta.

Bilo bi, dakle, potrebno govoriti o dvije gestacije: o biološkoj gestaciji u utrobi majke, za koje se razvija neka manje ili više neodređena podloga i preduvjet za onu drugu gestaciju koja je važnija, naime za socijalnu gestaciju u obitelji i, kasnije, u užoj i široj društvenoj okolini, u kojoj se tek jasno oblikuje ono što zovemo čovjekom: njegova duševna, duhovna i društvena potka djelovanja. Duhovno rođenje od roditelja, ili onoga tko se od početka brine za uzrast djeteta i prati ga svojim utjecajem kudikamo je važnije i odlučujuće za nastanak onoga što zovemo čovjekom, nego li njegovi biološki začeci.

Duhovna gestacija društva ne prestaje do čovjekove smrti, jer čovjek do kraja života ostaje u »utrobi« društva primajući kao dinamično biće usmjerenja i poticaje za svoj razvoj, premda su u toj gestaciji presudne godine ranoga djetinjstva. Svojim najranijim dodirima s ljudima o kojima posvema ovisi (majka, otac) oblikuje dijete okvire koji će mu kasnije omogućiti, no često i determinirati odnose prema drugima. Neuspjeh tih prvih odnosa, poglavito prema majci, opteretit će kasnije vrlo jako svaki pokušaj približavanja drugom čovjeku. Manjak povjerenja prema drugima, podzemni strah i agresivnost vrlo su često rezultat takvoga promašaja u ranom djetinjstvu, gdje se u djetetu nije uspio začeti osjećaj prapovjerenja prema prvom društvu, tj. prema majci, te je tako onemogućen i svaki kasniji dublji odnos prema drugima.

Socijalna gestacija daje, dakle, čovjeku njegov ljudski format, određuje mu pravila ponašanja u zajednici, posreduje vrednote, način mišljenja, sliku svijeta i čitav niz sadržaja svijesti i podsvijesti koji nam se većinom čine nečim što je samo po sebi razumljivo ili izvorno naše. Malo je onoga što ćemo sami dodati. Čovjek ne posjeduje neku posve individualnu kulturu — možda svoje finese — mi smo, naprotiv, dio neke kulture, neke tradicije, pripadamo nekoj skupini istomišljenika, nekom narodu, nekoj religiji, nekoj interesnoj skupini, povezani smo emotivno s ljudima i pejsažom našega djetinjstva: riječi kao npr. »domovina« imaju vrlo obuhvatno i duboko značenje. Sve nam to dočarava koliko je važna socijalna okolina za našu egzistenciju kao čovjeka.

Budući da čovjek nije biološki fiksiran u nekom ponašanju, nego je biće koje posjeduje kulturu, tj. oblikuje svoje ponašanje u životnoj igri s drugima, sa zajednicom u kojoj živi, to je još uvijek moguće da tijekom života svoje ponašanje, motive iz kojih djeluje, svoju kulturnu nutrinu promijeni koliko god bio od ranog djetinjstva i u kasnijoj neprestanoj potvrdi društva prilično ustaljen u načinu svojih reakcija i svoga djelovanja. No razne konfliktne situacije mogu uvijek dovesti

u pitanje dostatnost i primjerenost takvih oblika ponašanja, odnosno takvih odgovora prema problemima života. Zato se u svjetlu svega što smo razmotrili doista može s mnogo istine — dakle, ne samo simbolički — govoriti o ponovnom rođenju ako se misli na radikalnu promjenu čovjekova ponašanja, na radikalnu promjenu motiva, vrednota i ideja koje ga podržavaju, tj. ako se govori o obraćenju čovjeka.

U tom smislu jamačno govori Evanđelje sv. Ivana (Iv 3), kada navodi Kristove riječi Nikodemu: »Zaista, zaista, kažem ti: tko se ne rodi nanovo, odozgor, ne može vidjeti kraljevstva Božjega!« (Iv 3,3). Nikodem, međutim, pita kako bi to moglo čovjeku biti moguće: »Zar može po drugi put ući u utrobu majke svoje i roditi se?« (Iv 3,4). Očito je da se odrastao čovjek ne može biološki ponovno roditi, ali to rođenje, kako smo vidjeli, i nije ovdje toliko važno. Duh nije vezan na biologiju, te može čovjeka u svakom času promijeniti. Duh Oživotvoritelj tj. aktivno božansko počelo svakoga života ne mora djelovati putevima majčine utrobe: puše kud mu se i kako mu se prohtije.

Ako se čovjek, dakle, rađa u utrobi društva, ako mu ona oblikuje duh i nosi ga do kraja njegova života, bit će razumljivo da je za čovjekovo »ponovno rođenje«, za njegovo obraćenje redovito potrebno neko društvo, neko drugo društvo, koje se u svom ponašanju razlikuje od onoga u kojem je do sada boravio, da ga oblikuje i ponese u novom načinu života. Kada Krist traži od čovjeka da ostavi svoje domaće (Lk 14,26) to nije samo zahtjev za nekom vježbom u odricanju, nego sociološki uvjet za čovjekovu promjenu. Teško je očekivati trajnu preobrazbu čovjeka ako čovjek ne promijeni okolinu, ako ne uđe u nove odnose s novim ljudima. Nove društvene snage nastaju u izolaciji.

Govoreći o Crkvi kao majci u svjetlu do sada rečenoga, bit će nam također razumljivo da pri tom nije riječ samo o nekoj zvučnoj metafori ili o nekom pojmu s misterioznim nadnaravnim sadržajem, nego se tu misli na sličan utjecaj na čovjeka kao što ga je imala ili ga ima čovjekova majka. Crkva sociološki doista rađa čovjeka kao što ga sociološki rađaju majka i otac. Zato katekumenat u ranoj Crkvi nije bio samo neka katehetska škola u kojoj su se predavale intelektualne spoznaje o vjeri, nego neka vrsta novicijata kroz koji se čovjek životno pridruživao novoj zajednici života, preoblikovao njezinim životom da bi tek nakon nekog vremena, prokušan u svom novom biću, primio sakrament krštenja.

I kršćanstvo i Crkva koja ga nosi događaju se, dakle, tamo gdje se i čovjek događa, tj. u nekom društvu. Svaka ljudska zajednica posjeduje neku svoju kulturu što je obilježava i čini upravo onim što jest, posjeduje svoju tradiciju koja joj daje kontinuitet u vremenu te joj sociološki rađa neprestano nove članove. Povijest čovječanstva može se zato zamisliti kao splet tradicija koje se rađaju, polako mijenjaju, a ponekad i umiru; uz to se međusobno dodiruju, isprepliću, obogaćuju ili uništavaju. Vjerujemo da je Božja Riječ tijekom povijesti ušla u rijeku ljudskog zbivanja i oko sebe okupila — to čini i danas — jednu novu zajednicu s novom tradicijom. Ovoj je, kako vjerujemo, obećano da se neće nikada prekinuti, da nikada neće prestati, no religiozni sadržaj utjelovio se i utjelovljuje se u raznim kulturnim tradicijama, u

raznim narodima, prožimajući ih i poprimajući od njih posebne konkretne oblike. Pomislimo samo na raznolikost Crkava unutar kršćanstva. Kršćanstvo, dakle, nije takva zajednica koja bi svojim članovima posredovala isključivo svoje izvorne oblike kulture, nego se stapa s već postojećim tradicijama i prožima ih onim što mu je svojstveno. Zato se u datosti neke kršćanske tradicije, u njezinu živom, konkretnom obliku mora nastojati razlučiti jednostavno ljudski sadržaj od evanđeoskog ako se želi znati što je u takvoj tradiciji nezaobilazno kršćanski sadržaj i koliko ga zapravo ima.

Evandjelje je bitno usmjereno prema oblikovanju nove zajednice ljudi, Crkve Kristove, nove kulture i tradicije. U svojoj radikalnosti — čovjeku se valja nanovo roditi! — obuhvaća ne samo djelovanje čovjeka u već konstituiranoj zajednici, nego svojim zapovijedima i savjetima zahvaća već u same zakone oblikovanja zajednice, tj. odnosi se već i na sam način i motive okupljanja u zajednicu. Ta je spoznaja od vrlo velike važnosti. Svaka zajednica brani svoj način života, svoju kulturnu individualnost, i to, po naravi, svim sredstvima. Kad je riječ o kršćanskoj zajednici vrlo je opravdano pitanje može li u odnosu prema drugim zajednicama ili ljudima drugog životnog usmjerenja postupiti jednostavno po zakonima što proističu iz naravne strukturiranosti ljudske grupe. Može li Crkva mirno braniti svoje i onim sredstvima koja općenito druge grupe i zajednice smatraju časnim i opravdanim za svoju obranu a da možda time ne okrnji evandjelje i izgubi upravo ono što bi imala predavati? Ako evandjelje ne govori samo pojedincu o njegovim ciljevima i djelovanju u smislu tih ciljeva nego obuhvaća i zakone konstituiranja zajednice, tj. ako postoji nešto specifično kršćansko već u samom okupljanju ljudi u zajednicu, u nastojanju zajednice da se očuva sebi i drugima, tj. da očuva Riječ Božju svim naraštajima, onda to duboko zasijeca i u odnose između pojedinca i zajednice, jer se u Crkvi pojedinci okupljaju te svojim ciljevima i ponašanjem oblikuju u tijelo jedne tradicije, u ovom slučaju nečesa posve novog što po vjeri kršćana nadilazi svaku naravnu mogućnost.

Te odnose između pojedinca i zajednice u Crkvi u koliko konstituiraju specifično kršćansku zajednicu morat ćemo pobliže promotriti da bi bilo jasnije što je bitno a što može značiti manjak ili čak negaciju evandjelja. U tu svrhu možda je najbolje početi od pitanja kakvih sve ima mogućnosti okupljanja i što je za njih značajno. Što je, drugim riječima, sve prikladno da ljude spoji i poveže u jedno?

1. *Izvanjska prisila.* Ako čovjeka ugrozimo u njegovoj egzistenciji, možemo postići da se ponaša po našoj volji. Organizirana prisila može ljude povezati uz neke nametnute ciljeve i nametnuti im neko zajedničko ponašanje.

2. *Nutarnja prisila.* U koliko se neki nazor na svijet i neko ponašanje manipulacijom, propagandom, ograničenjem informacija, sprečavanjem spontane misli i međusobnog misaonog utjecaja prikažu kao jedino mogući, ljudi će ih poprimiti kao nužne zajedničke okvire života.

3. *Racionalna manipulacija.* Zapravo je riječ o nečem sličnom s točkom 2. Budući da se svatko mora podvrgavati razumu, ako ne želi biti strpan u lječilište, tj. budući da razumski sadržaji vrijeđaju općenito,

nastoji se izgraditi sustav misli koji će logički siliti svakoga da u stvarima važnim za zajednicu isto misli. Ideologije postoje upravo zato da bi stvorile takvo jedinstvo misli i djelovanja.

4. *Zajednica interesa.* Riječ je ovdje o nekom zajedničkom dobru, tj. o nečemu što pojedinac može uopće ili lakše postići tek uz pomoć drugih koji imaju slične ili odgovarajuće interese. Takvo zajedničko dobro sjedinjuje ljude oko onoga oko čega su se udružili. Primjera ima mnogo, od nogometnih klubova do demokratskih političkih skupova.

5. *Autoritet znanja ili umijeća* što se ljudima nameće kao vodeća snaga i spaja ih u jedinstvenu akciju diktira već time neko zajedničko ponašanje. Tu bismo mogli uvrstiti i psihološku identifikaciju s nekim vođom.

7. *Zajednička tradicija.* Tradicija oblikuje čovjeka kao društveno biće te je jedan od prvotnih čimbenika okupljanja. Ovdje valja posebno istaći veliku moć tradicije da okuplja ljude u dimenziji vremena, tj. različite generacije, te tako zajednici pribavlja vremenski kontinuitet.

8. *Zanimanje za drugoga čovjeka kao čovjeka.* Tu se najprije stvara zajedništvo ljudskih problema pogotovo u koliko su osobni problemi. Okupljanje obuhvaća cijeloga čovjeka poštujući njegovu osobnu cjelovitost i unapređujući tako njegovo osobno dobro.

U konkretnim oblicima zajedništva prisutni su često mnogi od ovih oblika okupljanja i ponekad ih je teško razlučivati. Netko će npr. pripadati nekoj skupini poglavito na osnovi tradicije, netko drugi na osnovi racionalnog uvida, treći će priznavati autoritet, četvrti samo silu itd. Moguće je, dakako, da čovjek na osnovi raznih motiva pripada u isti mah raznim grupama a do sukoba i konačnog izbora doći će većinom tek u izvanrednim situacijama jasnoga konflikta i stvarne nespojivosti između konkretnih pripadnosti. Tada će se očitovati koje načelo okupljanja i koji osjećaj pripadnosti najjače zahvaća čovjeka. Pripadnici raznih nacionalnih tradicija i kultura mogu npr. biti članovi iste Crkve. U slučaju sukoba između takvih grupa, vidjet će se je li nacionalni princip jači od crkvenog zajedništva. U praksi se vrlo često takvi sukobi u subjektu nastoje izbjeći raznim psihološkim obrambenim mehanizmima.

Ako promotrimo gore navedene načine okupljanja — nisam siguran je li podjela najprikladnija i potpuna, no bitno je spomenuto — možemo ustvrditi da nijedan način, osim onoga pod 8, tj. okupljanja u interesu cjelovite osobe, ne obuhvaća cijela čovjeka, jer ciljevi okupljanja nisu upravo taj cijeli čovjek. Grupa treba čovjeka većinom kao ulogu, tj. od njega se već otprve traži samo to da se ponaša prema želji grupe. (v. moj članak: Kršćanin na bespuću zajedništva, BS 45 (1975) 235—248). Moć treba čovjeka kao instrumenat moći, interes kao instrumenat interesa, ideologija kao sumišljenika itd. Ako pri tom pojedinac ne odgovara ulози, loše igra ulogu, ima teškoća oko igranja uloge, zajednica, ili tko je predstavlja, vrši pritisak nesvjesnim ili svjesnim sankcijama na čovjeka da ga vrati u ulogu. Ako čovjek ima pozitivan odnos prema grupi — a svi mi živimo s nekim ljudima i trebamo

ih — najčešća je sankcija degradacija unutar grupe ili prijetnja isključenjem. Tako čovjek koji nosi neke probleme što se ne slažu s njegovom ulogom — svejedno odakle oni dolazili — nužno dolazi u stanoviti sukob s grupom i unutar grupe važećim nazorima te iznošenjem svojih problema unutar okvira uloge kvari odnos sa zajednicom. Budući da se interes zajednice uglavnom proteže samo na dobro igranje uloge, a problemi koji se javljaju po definiciji su »privatne« naravi, to zajednica ostavlja čovjeka sâma da riješi svoje probleme oko igranja uloge. Ako mu to uspije, grupa ga ponovno prihvaća, a ako se ne snađe, grupa ga prepušta njegovoj sudbini i prekida svoje odnose s njim.

Zato takve zajednice — osim, kako rekosmo, one pod 8 — teže ka konformizmu svojih članova. Tu će se čovjek uvijek naći u stanovitom procjepu, jer mora birati između egzistencije koju mu dozvoljava grupa i dubljih spontanih zahtjeva svojega bitka, koji je osoban, te nije jednostavna kopija nekog općeg modela ili važećeg »standardnog« primjerka u grupi. Ovdje se pod »zahtjevima bitka« ne misli neka konkupiscencija, neke periferne želje i povremene napasti, nego ono što evanđelje naziva »srcem«, tj. temeljne težnje za ostvarenjem vlastitog života, bez čega bi život bio šupalj i nesnosan. Zahtijevajući od svojih članova da igraju samo očekivanu ulogu, ne mareći za pitanja koja bi mogla poteći iz osobne vlastitosti čovjeka, takva zajednica tjera pojedinca u smjeru onoga što danas zovemo samootuđenjem: neki važni zahtjevi osobnoga bitka smatraju se bezvrijednim a uloga, možda više ili manje nametnuta i neobrazložena u svojim okvirima, predlaže se čovjeku kao njegovo vlastito biće; problemi koji mogu nastati iz sukoba čovjekove dubine i uloge smatraju se nesolidarnošću sa zajednicom i povredom kodeksa ponašanja zajednice.

Mislim da se stoga takvo stanje odnosa čovjeka prema zajednici može nazvati stanjem nekoga koji je zarobljen, tj. nekoga tko nema mogućnosti da živi u zajednici autentično, izvorno, pogotovo ako zajednica smatra da joj se čovjek ima pridružiti u svoj cjelovitosti usprkos tomu što mu ne da prilike da svoju cjelovitost živi u zajednici. Takva zajednica zapravo instrumentalizira čovjeka, tj. želi ga posvema upotrijebiti za svoje ciljeve ne pitajući se poklapaju li se ti ciljevi konkretno s već datim ciljevima čovjekova pojedinačnog bića. Mislim da se mučni problemi raskoraka između uloge i pojedinačne stvarnosti čovjekove mogu u zajednici samo tamo približiti rješenju gdje su ciljevi zajedništva upravo istina čovjeka pojedinca i problemi njegova najdubljeg dobra kako izviru iz njegove stvarnosti, a ne kako se bez njega zamišljaju kao neki okviri nekih uloga u već danoj zajednici.

* * *

Ako sada, napokon, odnose pojedinca prema zajedništvu promoviramo pod vidom grijeha, tj. pod vidom moralnog manjka, fenomenološki se može utvrditi da se o grijehu govori uvijek kad pojedinac krši pravila ponašanja grupe, tj. kad prelazi zacrtane okvire svoje uloge u takvoj grupi, bez obzira tko zacrtava napokon te okvire. Čovjek će biti grešan ako loše igra svoju ulogu u smislu općih normi za takve uloge: ulogu oca ili bračnog druga, ulogu građanina, ulogu vjernika, ulogu

nekoj službenika, ulogu poniznoga ili poštenoga, ulogu revnoga itd. Tu i zajednica ima svoju ulogu: vrši kontrolu nad pojedincima, odnosno vrši ulogu kontrolora. Često i pojedinci u svojoj identifikaciji sa svrhama zajednice obavljaju vrlo revno baš tu ulogu kontrolora, jer se upravo u njoj pokazuje zalaganje za ponašanje koje je tipično za dotičnu zajednicu, te im takvo zalaganje pribavlja i veću važnost i veći ugled unutar zajednice.

Ako stvari promotrimo obrnuto, tj. odnose zajednice prema pojedincu, to se i s te strane javljaju manjci, tako da je uvijek potrebno da i zajednica ispituje u savjesti svoje ponašanje prema pojedincu, koliko god je ona u povlašćenu položaju, jer je jača i nezavisnija od pojedinca znajući da pojedinac ne raspolaže nekim posebnim sankcijama prema njoj dok je njezina važnost za pojedinca vrlo velika. Često će zato ispitivanje savjesti zajednice biti površno, kao što je uvijek površno ispitivanje savjesti jačega. No ovdje se ne bih zaustavio na pitanju koliko treba da sama zajednica kontrolira svoju ulogu prema pojedincu ili pak samo vršenje uloga pojedinaca. Postoji jedno daleko važnije pitanje koje nam se nameće iz ovoga što je bilo rečeno o ulogama.

Govorili smo o tom kako je Kristova Crkva stanovito zajedništvo ljudi u kojemu vrijede posebne norme ponašanja, tj. Kristove zapovijedi kao temeljni zakon oblikovanja međusobnih odnosa pojedinaca u grupi i onih u grupi prema onima izvan nje. Moglo bi se dakle govoriti o posebnom — kršćanskom — oblikovanju uloga unutar zajednice. No tu nailazimo na nešto novo. Vjerujemo da su pravila ponašanja unutar kršćanske zajednice dana od Boga i ako je riječ o sankciji, da iza njih stoji, ne sankcija zajednice, nego Božja sankcija. Upravo zato što ta pravila ponašanja dolaze od Boga, bit će jasno — to je izvanredno važna konstatacija — da se ne mogu odnositi samo na ulogu, koliko god je netko spreman da se poistovjeti s ulogom, jer se pred Bogom ne može igrati uloga. Bog naime nije jednostavna ekstrapolacija nekog ljudskog autoriteta u zajednici, dakle nešto u redu uloga, nego je nešto apsolutno: čovjekov Stvoritelj. Bog je otkrivenje vlastite istine čovjeku, a čovjek se spasava, opravdava istinom. Spasenje se zato ne sastoji u igranju uloge — to je možda najveća novost kršćanstva — nego u prihvaćanju Božje ljubavi s kojom nas On prihvaća u našoj istini — što drugo i posjedujemo nego vlastitu istinu? — te stoga u nastojanju da se i sami prihvatimo u toj istini.

Ta novost zahtijeva nešto od pojedinca i nešto od njegove zajednice. Od pojedinca traži da ne nastoji samo dobro odigrati ulogu koja se od njega u zajednici očekuje, nego da razmišljajući o zapovijedima nastoji shvatiti u kojoj dubini ga zahvaćaju i odgovoriti Bogu svim svojim bićem. Tu negdje leži razlika između »farizejeve« religioznosti i religioznosti »grešnika«.

No još više se traži od zajednice. Traži se, naime, da nikada Božji zakon ne nameće kao igranje uloge brineći samo toliko za pojedinca koliko njemu uspijeva ili ne uspijeva odigrati takvu ulogu. Ona, dakle, ne smije iz uloga činiti Boga. Život zajednice i život u zajednici za čovjeka su od izvanredno velike važnosti, jer je čovjek društveno biće, te odnosi prema drugima nisu dodatak, nego sačinjavaju njegovo vla-

stito biće. Ako je dakle riječ o otkupljenju i spasenju, čovjek neće biti spašen dokle god je zarobljen u svojim odnosima prema drugomu. Ako pak se neka zajednica predstavlja kao instrumenat spasenja čovjeka, onda njezina zadaća ne može biti spašavanje uloga i igre oko uloga, nego sam čovjek, koji se možda našao u procjepu između svoje istine, nemajući ništa drugo osim nje, i zahtjeva zajednice oko neke uloge koju bi trebao odigrati da bude primljen u zajednici. Ulogu je lako »spasiti«, jer je dosta vršiti na čovjeka pritisak kakvim god prikladnim sredstvima, no spasiti čovjeka, tj. pružiti mu efikasnu pomoć u njegovoj istini može se samo iz iskrena interesa upravo za tu čovjekovu istinu. Ne da se izmjeri prema nekom kalupu neke predviđene uloge, nego da se čovjeku daje do znanja da i iz te istine može izrasti nešto cjelovito po Božjoj nakani.

Tu negdje leži glavna teškoća ostvarenja kršćanske zajednice kao kršćanske i njezinih istinskih odnosa prema pojedincu. Tradicije i kulture su žilavije od pojedinaca i životne zajednice su uvijek tražile da se pojedinac žrtvuje za opće dobro, za druge. Npr.: »Slatko je i časno umrijeti za domovinu«. Zajednica, da bi se sačuvala, mora nastojati sačuvati funkcioniranje uloga iz kojih se sastoji. Tako će često pojedinac koji svoju sigurnost nalazi unutar okvira zajednice imati također vrlo mnogo interesa da drugi o kojima ovisi vrše vjerno svoje uloge. Odatle može proizaći netolerantnost članova zajednice, koji se osjećaju nesigurnima prema svakom ponašanju što iskače iz uloge i prema problemima koji bi sliku uloge mogli dovesti u pitanje, tako da se često ne biraju sredstva. Svijest da je Bog propisao uloge i da zahtijeva stavovito ponašanje može, ako se čovjek ne zamisli, učvrstiti nesmiljeni i bezobzirni postupak prema svakomu koji ne ulazi u šablonu uloge. Pri tom se zaboravlja da Bogu kako ga je Krist objavio nije stalo do uloga, nego do ljudi i da milosrđe znači upravo gledati na stvarne datosti i mogućnosti čovjeka omogućavajući mu potporom zajednice ostvarenje boljšega života — koji je uvijek i njegov život — tako da se ništa napokon time ne dobiva što se pred religioznom zajednicom uloge vrše, dok čovjek možda kroz takvu zajednicu ne može sa svojom istinom do Boga.

Tu također leže korjени religije koja otuđuje i ugnjetava čovjeka. U svagdašnjem životu sudjelujemo u životu raznih zajednica: na poslu, u obitelji, u djelatnosti odmora. Upravo zato što nas nijedna od ovih uloga posve ne obuhvaća niti ispunjuje, uredili smo život uglavnom tako da ima vremena da se nekom ulogom nadopuni druga; ne živimo cijeli dan ulogu službenika ili radnika, nego postoje i druge mogućnosti. Otac obitelji ne vrši cijeli dan samo ulogu oca obitelji. Zajednice s nekim partikularnim svrhama mogu se zadovoljiti s takvim djelomičnim sudjelovanjem čovjeka u njihovim ulogama. Gdje se, međutim, u ime zajednice zahtijeva čitav čovjek, opravdano je pitanje vodi li uloga koja se zahtijeva od čovjeka doista računa o njegovoj cijelosti. Na to može odgovoriti tek čovjek sam i valja ga o tom pitati. To pak znači doći u dodir s čovjekom, a ne s njegovom ulogom.

U Crkvi se, na žalost, često iz straha za uloge nastojalo raznim načinima okupljanja koji nisu specifični za Crkvu obuhvatiti ljude i spasiti uloge. Ako se danas govori o krizi Crkve, to se lako može pokazati da je riječ o krizi, o nedjelotvornosti upravo takvih načina okupljanja

na dulji rok. Ni vanjska prisila, ni manipulacija, ni kontrola sredstava informiranja, savezi s političkom silom, pa ni sama kulturna tradicija ne mogu zamijeniti jedino ispravno načelo, tj. načelo okupljanja iz interesa za čovjeka. Kršćanstvo i izgradnja kršćanske zajednice zahtijevaju nezaobilazno evanđeoski pristup već u samom početnom shvaćanju čovjeka — to je upravo ono što se izražava kad je riječ o Božjem milosrđu — tj. već samo pomisao na čovjeka ima biti osvjetljena evanđeljem.

Ako se danas govori o krizi autoriteta u Crkvi, onda se može pokazati da je to opet samo kriza autoriteta koji stoji iza nekih načina okupljanja u Crkvi, a ovi su u krizi napokon zato jer im nikada nije bilo ni mjesta u Crkvi. Ako se govori o sekularizaciji u Crkvi, valja također uočiti da je riječ zapravo o obratnom procesu: Crkva nije već odavna bila tako malo sekularizirana. Ako se neke strukture okupljanja koje su u biti bile sekularne, profane, sada sele iz Crkve i osamostaljuju, to je opet samo znak da je u Crkvi nekada postojalo štošta što u njoj nije smjelo biti. Crkva jest društvo i zajednica. No upravo božanski elemenat koji živi u njoj i djeluje upravo u centralnom mjestu okupljanja nadilazi naravne oblike okupljanja, te se Crkva ne može jednostavno uspoređivati s profanim zajednicama. Crkva je kraljevstvo Božje, no to kraljevstvo nije »od ovoga svijeta« to je kraljevstvo *sui generis* i ne može se i ne smije održavati onim načinima koji su možda uobičajeni u drugim kraljevstvima. U kraljevstvu Božjemu nikada čovjeku ni zajednici ne smije problem biti sam čovjek, da se makne ili manipulira, nego uvijek samo čovjekov problem, koji tek tako može postati i problemom zajednice — kojoj je dužnost da pomaže tako što će zajednica omogućiti svakome da stane pred nju ne u nekoj ulozi, nego sa svom svojom zamršenom istinom. Tek tako zajednica može uistinu biti spasiteljska.

Ne želim ovdje tvrditi da u Crkvi nema ponašanja u smislu evanđeoskog načela okupljanja. Ima ga nekad po ispovjedaonicama, po rubovima pastoralne djelatnosti, u nekim nikodemskim noćima, kad nastupamo »kao ljudi«, kad nam tuđa istina nije teret kojega se valja osloboditi nego teret koji valja ponijeti. Možda se zahtjevi čine za sada prevelikima, no ako je već riječ o grijehu i pokori, o obraćenju, valja pogotovo danas kada se čini da u Crkvi štošta nije više tako jasno, jer nije djelotvorno, nastojati da se uoči ono što je bitno u evanđelju. Ne znam može li današnja Crkva bez nekih načina organizacije i okupljanja, no ako na dnu svega nije onaj istinski i izvorni motiv, sve će napokon biti jalovo i za ljude i za Crkvu. Valjalo bi zato da svatko ispita svoje motive želi li doista Božju Crkvu ili samo neku moćnu zajednicu. Baš zato što se evanđelje odnosi i na način i na motive okupljanja, stvari nam ne leže jednostavno u krvi da bi se čovjek mogao mirno osloniti na svoje već dane sheme ponašanja koje je, tko zna gdje i od koga, primio već samim tim što se rodio u nekoj zajednici.

Bio sam ranije spomenuo da je od izvanredne važnosti za sve kasnije čovjekove odnose prema čovjeku vrijeme njegova najranijega djetinjstva kada se u odnosu prema majci oblikuje ono što se u psihologiji zove prapovjerenje, tj. mogućnost i potreba da se s različitim čovjekom živi u uzajamnom obogaćivanju, kao što majka i dijete u

svojoj različnosti čine jedno živo i bogato i obogaćujuće jedinstvo. Tu se drugi prima bez prethodna ograničenja i rezervi. Ako nešto takvo ne uspije, čovjek će ostati osamljen, u strahu pred drugima i njihovoj drugosti. Biti će spreman prihvatiti drugoga jedino ako je siguran da taj isto misli i osjeća. Ljubomorno i nemilosrdno čuvati će granice svojega posjeda, jer nikada nije iskusio da ga netko može prihvatiti ne u ime sadržaja koji se nalazi između tih granica, nego u ime njegove, često i njemu sakrivene istine, kakva god ona bila; kao što to čini istinska majka. Ne bi li i Crkva, tj. živa zajednica vjernika morala biti takva majka svakomu čovjeku?

Kako ova godina stoji pod znakom Marije, to bih ovdje na kraju, gdje je bilo spomena o izvanrednoj važnosti odnosa majke i djeteta za sve kasnije ponašanje čovjeka prema čovjeku, htio zaključiti jednom mišlju o Mariji. Kad govorimo o njoj kao o Kristovoj majci, mislimo najčešće na biološku ulogu majke kao roditeljice. O Mariji osim toga nema mnogo u Evanđeljima i kadikad žalimo što su vijesti tako oskudne. No ako se prisjetimo da je majka u prvom redu socijalna funkcija, jer je čovjek u prvom redu društveno oblikovana i usmjerena stvarnost, koja se rađa i raste poglavito u životnom dijalogu s majkom, onda se ne bi nikako moglo reći da se u Evanđeljima malo govori o Mariji. Ako znamo da je Krist pravi čovjek i da se njegov ljudski lik razvijao na način kako se razvija u normalna djeteta, tj. da je imao sve uvjete koji su normalno potrebni da se u čovjeku otvore putevi prema drugom čovjeku, mislim da smijemo i moramo reći da se u Kristovoj ljubavi prema čovjeku, u njegovu suosjećanju i milosrđu, u njegovu zalaganju zrcale osebine duše njegove majke i da su se njih dvoje u tom dobro razumjeli. Mi pak, koji bismo u našim odnosima prema ljudima, poglavito kad nastupamo kao članovi zajednice ili u interesu te zajednice, morali još štošta naučiti, učinili bismo važan korak u smislu našega obraćenja kad bismo na taj odnos Krista i njegove majke češće mislili. U tim je okvirima, naime, postavljena i njegova Crkva, koja po njegovoj nakani ne bi smjela poznavati drugih odnosa. Ta ona je također majka.